

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**Textologická komparace prvního (1919) a šestého (1953)
vydání Podivného přátelství herce Jesenia Ivana Olbrachta
(s přihlédnutím k dalším vydáním)**

Textological comparison of the first (1919) and the sixth (1953) edition of Ivan Olbracht's novel „The Strange Friendship of Jesenius the Actor“ (with consideration of other editions)

Bakalářská práce

Lenka Čechmánková

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hrabal, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně za použití uvedených zdrojů.

Olomouc 21. dubna 2016

podpis

Děkuji Mgr. Jiřímu Hrabalovi, Ph.D. za vedení této bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	1
1 Tvorba Ivana Olbrachta	2
1.1 Jazyková polemika	3
1.2 Postoj k upravování starších textů.....	5
2 Podivné přátelství herce Jesenia	7
2.1 Děj	7
2.2 Motivy	9
3 Metodologie	11
3.1 Základy textologovy práce	11
3.2 Problematika variant	12
3.3 Třídění a hodnocení textových změn	14
4 Textové změny v románu Podivné přátelství herce Jesenia	17
4.1. Infinitiv.....	17
4.3. Nahrazení slova, slovního spojení, věty.....	18
4.4. Změna pádu.....	21
4.5. Progresivní tvary	22
4.6 Kvantita	23
4.7 Typografické změny.....	23
4.8 Slovosled.....	24
4.9 Interpunkce.....	24
4.10 Doplnění.....	25
4.11 Eliminace.....	27
4.12 Oprava chyb	28
4.13 Změny s negativním účinkem	29
5 Geneze textových změn	31
5.1 První a druhé vydání	31
5.2 Druhé a třetí vydání.....	33
5.3 Třetí a čtvrté vydání	36
5.4 Čtvrté a páté vydání	38
5.5 Páté a šesté vydání	40
Závěr	42

ANOTACE	44
RESUMÉ	44
Seznam použité literatury	45

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá textologickou komparací prvního a šestého vydání *Podivného přátelství herce Jesenia*, románu spisovatele Ivana Olbrachta, s ohledem na další vydání, vymezená těmito dvěma, tedy na druhé (1923), třetí (1930), čtvrté (1936) a páté (1947). Román vyšel knižně poprvé v Nakladatelství Františka Borového v Praze v roce 1919 a šesté vydání vyšlo v roce 1953 v nakladatelství Československý spisovatel.

Ivan Olbracht patřil mezi autory, kteří se ke svým dílům vraceli a podrobovali je změnám. Úpravám podléhala především jeho raná díla, kam patří soubor povídek *O zlých samotářiích* (1913), romány *Žalář nejtemnější* (1916) a *Podivné přátelství herce Jesenia*. Upravoval ovšem nejen svá vlastní díla, nýbrž i díla svého otce, Antala Staška, z těchto například *Blouznivce našich hor*¹. Tyto četné zásahy svědčí o Olbrachtově zájmu o jazyk v literárních dílech. Cílem této práce bude provést textologické srovnání šesti textových pramenů, tedy šesti vydání románu *Podivné přátelství herce Jesenia*, provést analýzu a charakteristiku nalezených textových změn a odpovědět na otázky, co nutilo autora vracet se ke starším dílům a upravovat je, jaké povahy byly tyto úpravy a zda to nějak zásadně změnilo toto dílo v rovině významové i jazykové.

První kapitola se bude věnovat tvorbě Ivana Olbrachta, jejímu vývoji, hlavním rysům a také jeho postoji k otázkám jazyka uměleckých děl a k měnění starších děl. Poté bude popsán děj *Podivného přátelství herce Jesenia* a důležité motivy tohoto románu. V další části budou probrány metody pro třídění a hodnocení textových změn a také problematika variant. Další částí práce bude vlastní analýza textových změn nalezených při komparaci prvního a šestého vydání románu. V následujících kapitolách bude zpracována geneze textových změn románu na základě změn nalezených v prvním až šestém vydání. V závěru dojde ke shrnutí poznatků a zodpovězení otázek, které byly položeny v úvodu.

¹ Z třídílného souboru povídek vytvořil výbor, který vyšel pod názvem *Z blouznivců našich hor* v roce 1940 v nakladatelství Evropský literární klub

1 Tvorba Ivana Olbrachta

Ivan Olbracht byl představitelem české meziválečné literatury. Věnoval se nejen literární tvorbě, ale působil také jako novinář komunistického zaměření. Velkým vzorem byl pro něj jeho otec, Antal Stašek, na kterého navazoval literárně jako na autora realismu a představitele české sociální prózy. Jiří Opelík jeho tvorbu dělí do několika tvůrčích období.

První se datuje od roku 1905, kdy debutoval povídkou „Dvě kapitoly románu“, která vyšla v časopise *Zvon*, do roku 1919, kdy vyšel jeho román *Podivné přátelství herce Jesenia*. V prvním vývojovém období dominovala psychologicko-analytická beletrie, ale hojně se věnoval také levicově zaměřené publicistice, ve které dle Opelíka převažuje reportážní tvorba. V tomto období vznikla postava, která procházela celým jeho dílem, postava zlého samotáře, individualisty proti své vůli nebo i ze svého vlastního rozhodnutí, který se snaží bojovat se společností, ze které je vyloučen. S několika jeho typy se čtenáři setkávají ve sbírce povídek *O zlých samotářích*. Důkladnou psychologickou analýzu Olbracht provedl ve svém prvním románu *Žalář nejtemnější* na postavě osleplého komisaře Macha, pro kterého je skutečným žalářem ne slepota, ale jeho vlastní egocentrismus. Období je završeno hereckým a válečným románem *Podivné přátelství herce Jesenia*, který byl napsán v letech 1915–1917, je ovlivněn událostmi první světové války a jasně z něj vyznívá Olbrachtův antimilitaristický postoj.

Druhé tvůrčí období se datuje do roku 1932 a jsou pro něj typická snaha o syntézu tvorby beletristické a publicistické v různých podobách, například ve formě reportážního románu, románové reportáže nebo literatury dokumentu. Během svého pobytu v Rusku sepsal publicistické reportáže *Obrazy ze soudobého Ruska*, jehož dva díly vyšly v roce 1920 a třetí v roce 1921 a ve kterých ukazuje sovětskou revoluci jako cestu i pro Československo. Po svém návratu se věnoval novinářské činnosti a přispíval do stranických periodik, kde publikoval i svou uměleckou tvorbu, především humoristické a satirické povídky, které později vyšly i knižně pod názvem *Devět veselých povídek z Rakouska i republiky* (1927). V tomto období napsal agitační román *Anna proletářka* (1928), který měl čtenáře vést k třídnímu uvědomění. Vydal také reportáže ze svého pobytu ve vězení *Zamřížované zrcadlo* (1930) a *Dvě psaní a moták* (1931), ve kterých je reportážní složka obohacena o příběhy lidských osudů jeho

spoluvěznů. Konec Olbrachtovy činnosti v oblasti politické publicistiky způsobilo jeho vyloučení ze strany dne 26. března 1929 kvůli jeho nesouhlasu s taktikou nového Gottwaldova vedení. Po této události se Olbrachtova pozornost upřela na literaturu.

V červenci roku 1931 odjel Olbracht na Podkarpatskou Rus, během svého pobytu zde publikoval reportáže historické, sociologické a kulturně-politické v *Literárních novinách*, které později vyšly knižně pod názvem *Země beze jména* (1932) a po dalším rozšíření knihy pod názvem *Hory a staletí* (1935). Zde se zabýval nejen kulturními ale především hospodářskými poměry na Podkarpatské Rusi, pozoroval také způsob soužití místního obyvatelstva. Každým dalším vydáním reportáží se v nich objevuje vnikání beletristických postupů, v textu se objevují drobné příběhy nebo dialogy postav. Zde se tedy projevuje syntéza publicistických a beletristických postupů. Svými reportážemi vzbudil zájem i u dalších spisovatelů, kteří se společenskými poměry v této zemi začali také zabývat.

Jeho tvorba třicátých a čtyřicátých let je ovlivněna legendami. Svou inspiraci legendami realizoval dvěma způsoby. Jednak pracemi, které legendu aktualizovaly, do této kategorie patří jeho román *Nikola Šuhaj loupežník* (1933) a *Golet v údolí* (1937), a také pracemi adaptátorskými, kam lze zařadit *Biblické příběhy* (1939) nebo *Ze starých letopisů* (1940).

Jeho vrcholné dílo *Nikola Šuhaj loupežník* je inspirováno zbojnickým příběhem z prostředí Koločavy v Podkarpatské Rusi, reálný příběh Olbracht obohatil o mytizující prvky a vytvořil tak legendu o mstiteli bezpráví. Povídky s podkarpatskou tematikou *Golet v údolí* (1937) se zabývají společenstvím židovských obyvatel v této oblasti, zde Olbracht využívá biblických legend, které adaptuje na přítomnost.

Po *Goletu v údolí* vydával už jenom adaptovaná díla pro mládež a děti, převyprávěné starozákonní příběhy *Biblické příběhy*, české legendy v knize *Ze starých letopisů*, *O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách* (1947), a v románu *Dobyvatel* převyprávěl dílo *Dějiny dobytí Mexika* (1843) Williama Prescottta.

1.1 Jazyková polemika

Ivan Olbracht, i přes to že nebyl studovaným filologem, cítil povinnost zajímat se o jazykovědu a jazyk uměleckých děl jako spisovatel. Jeho názory v této oblasti se projevily především na začátku třicátých let a to v polemice, kterou vedl s Jiřím Hallerem, v té době odpovědným redaktorem časopisu *Naše řeč*. Haller se v české

lingvistice projevil jako přísný purista a na stránkách *Naší řeči* publikoval jazykové rozbory děl současných i starších autorů, ve kterých nalézal chyby. Toto vzbudilo reakce mnoha spisovatelů i literárních vědců jako F. X. Šaldy nebo Arne Nováka. V této kapitole se seznámíme s články Ivana Olbrachta, ve kterých tuto polemiku vedl, a přiblížíme si tím tedy jeho postoj k jazyku v literárních dílech.

Olbracht ve svém eseji *Jazykový zmatek*² v *Literárních novinách* reagoval na jazykový rozbor sbírky esejí Otokara Fischera *Duše a slovo*, který vyšel v *Naší řeči* a podle kterého v ní bylo nalezeno přes dvě stě chyb. I přes to, že *Naše řeč* zaujala k těmto chybám postoj spíše shovívavý, nejspíše z důvodu váženosti autora, a sám Otokar Fischer na tento rozbor odpověděl článkem, kde pokorně kritiku přijímá a dává jí za pravdu, Olbrachtova esej vyznívá velmi pobouřeně. Provokativně pokládá otázku, kdo vlastně umí česky, když i univerzitní profesor a filolog se podle *Naší řeči* dopouští tolika chyb. Na svou otázku si rovněž provokativně odpovídá, že správně česky zjevně umí pouze redakce *Naší řeči*.

Neupírá redakci úspěchy v napravování chyb v oblasti jazyka úředního, novinářského, obchodního nebo překladatelského, ale u jazyka literárního jejich přístup jednoznačně odmítá. Hlavním argumentem je neustálý vývoj jazyka, ale také dle jeho názoru jazykové brusičství v této oblasti popírá tvůrčí povahu spisovatele, pro něhož je jazyk nástrojem k neobvyklému uměleckému vyjádření a nikoli pouze materiálem jako pro filologa. Jazykový zmatek *Naše řeč* dle něj způsobuje svým konzervativním a brusičským přístupem k řadě slov a výrazů, které přestože jsou běžně užívané ve spisovné řeči, označují za nesprávné. Dle Olbrachta tento jejich přístup přehlíží přirozený vývoj jazyka a tím za jazykem užívaným v řeči i v literatuře zůstává pozadu, nebo dokonce bojuje proti jeho vývoji.

Olbracht sympatizoval s činností Pražského lingvistického kroužku, především s jejich pojetím jazykové kultury a spisovné češtiny. Svě naděje, které vkládal do současných jazykovědců, vyjádřil i v předmluvě ke třetímu vydání knihy *O Zlých samotářích*: „[...] že jest naše řeč živá, zdravá, vždy nového vývoje schopná, to jsme snad vždy tušili, ale věděti nás to naučila také teprve nejnovější filologie. To jest její druhá velká zásluha. A pokouší se s větším zdarem než v minulosti určití zákony, jimiž se jazyk řídí a podle nichž se pohybuje jeho vývoj, a místo brusičské libovůle staví

² Olbracht, Ivan: „Jazykový zmatek I.“, in: *Literární noviny* 5, 1931, č. 9, str. 1–3; rovněž přetištěno ve výboru z jeho esejí *O jazyce a literatuře* v Československém spisovateli v roce 1953

normy, sice také ne věčné, ale zavazující nás dotud, pokud je živoucí jazyk sám silou svého růstu neprotáhne.“³

Je zřejmé, že sledovat vývoj jazyka a přizpůsobovat se mu bylo pro Olbrachta jako pro spisovatele velmi důležité, proto u něj vzbudily puristické praktiky *Naší řeči* velmi ostrou reakci. Lze předpokládat, že hledisko vývoje hrálo důležitou roli také při jeho přístupu ke starším textům a bylo jedním z faktorů, ke kterému přihlížel.

1.2 Postoj k upravování starších textů

Olbrachta k vyjádření ke změnám ve starších textech přiměla anketa *Upravovat staré texty?* v časopise *Hovory o knihách*, kde se k tomuto vyjádřilo několik jazykovědců, literárních historiků a spisovatelů. V řadách odborníků vládlo mínění, že by se starší texty upravovat neměly, naopak u spisovatelů převažovalo přesvědčení, že upravovat texty je krokem ke větší přístupnosti starších děl současným čtenářům.

Ivan Olbracht ve svém článku uvádí, že se do úprav svazku děl svého otce pustil na požádání Evropského literárního klubu, který po něm žádal úpravu pravopisu tehdejšího na současný, vyjadřuje se k tomu následovně: „Upravuji Antala Staška. Upravuji jeho knihu tak, jako upravuji své knihy z mládí. Tak, jako by ji dnes upravoval on sám, kdyby žil a byl o padesát let mladší. A nezapochyboval jsem při své práci ani na vteřinu o tom, že jedním zcela v intencích otce, velkého milovníka jazyka a pečlivého sledovatele jeho vývoje.“⁴

Nicméně Olbracht zasáhl šířeji než jenom do pravopisu, ve výčtu svých úprav uvádí například přechodníky a jejich adjektivní tvary, slovosled, dialektická slova, lidové výrazy nebo obraty mimo přímou řeč. Mění i to co neodpovídá soudobému estetickému cítění, například užití deminutiv v realistickém popisu: „Proč tedy neuvést v soulad estetické cítění tehdejších dob s estetickým vnímáním dneška, když máme jiné prostředky než jen zdrobňování, jak vyjádřit vřelý vztah k přírodě?“⁵ Rovněž považuje za nutné odstraňovat výrazy a básnické obrazy zastaralé a staví se proti hromadění přídavných jmen.

Olbracht prosazuje upravování textů za účelem přiblížit starší díla současným čtenářům, aby došlo k posílení jejich znalosti mezi všeobecným čtenářstvem a tím došlo

³ Olbracht, Ivan: *O jazyce a literatuře* (Praha: Československý spisovatel 1953), str. 31

⁴ Olbracht, Ivan: *O jazyce a literatuře* (Praha: Československý spisovatel 1953), str. 32

⁵ Tamtéž, str. 34

k budování české literární tradice. Své myšlenky tímto způsobem rozvádí také v předmluvě k výboru *Z blouznivců našich hor* (1939), kde si rovněž osobuje právo na upravování děl Antala Staška nejen jako syn, ale také jako prozaik a člověk podobného nazírání.

Ivan Olbracht tedy projevovat velký zájem o jazykovědu a jazyk uměleckých děl, rozhodujícím hlediskem při přístupu k jazyku v literárních dílech byl pro něj tedy především vývoj jazyka a to nejen v oblasti pravopisu, tedy toho jak se mění nebo kolísají pravopisné normy, ale také lexika, protože některá slova v průběhu let zastarávají a dostávají se do periferie a některá slova zůstávají v jazykovém centru. Přihlíží však také k proměnám estetického pohledu na literaturu neboť podle něj způsoby vyjádření citů a myšlenek ve starých dílech nekoresponduje s estetickým cítěním současného čtenáře, a proto je Olbracht zastáncem úprav starších textů. Zároveň požaduje, aby se tak dělo v souladu s poetikou autora, požaduje citlivý a uctivý přístup k jeho dílu a chce zachovat básnický výraz. Proto by se podle něj měl úpravy chopit člověk, který má umělecky autorovi nejbližší a proto považuje své změny v dílech svého otce za oprávněné a žádoucí a v souladu s otcovým smýšlením.

2 Podivné přátelství herce Jesenia

2.1 Děj

Podivné přátelství herce Jesenia je psychologický román z divadelního prostředí. Protagonistou je herec Národního divadla Jiří Jesenius, původně tovaryšský učeň, který se pílí a dřinou vypracoval až na slavného a uznávaného herce. Jesenius pobývá na venkově, kde tráví čas se svými přáteli a Klárou, dívkou, která touží po pěvecké kariéře a do které je Jesenius zamilován. Společnost je pozvána na představení vesnického ochotnického divadla, kde se seznámí s pozoruhodným hercem, který mezi ostatními ochotníky vyčnívá svým neobvyklým talentem. Jesenius ho kontaktuje s úmyslem více se s ním seznámit a doporučit ho některému kamennému divadlu.

Po návratu do Prahy však na herce zapomene a už se jím nezabývá. Ten se ale později objeví před jeho dveřmi a po krátké rozpravě se rozejdou s tím, že Jesenius doporučí Veselému, aby se zašel ucházet o angažmá v divadle Uranie. Brzy na to se dozvídá, že Veselý byl přijat a na začínajícího herce se těší neobvyklému úspěchu. Představení, ve kterých hraje, jsou naprosto vyprodána a on se stává hvězdou divadla. Jeho neobvyklý úspěch vede ředitele Uranie, pana Antonína Grüna, k obavám, aby o Veselého nepřišel. To vyvolá vlnu intrik v Národním divadle, kde se místní herci obávají, že by vlivem příchodu Veselého přišli o své zdejší postavení a popularitu, nicméně nakonec se přece jen do Národního divadla Veselý dostává.

Mezitím se s Jeseniem stanou dobrými přáteli, přestože jsou zcela rozdílné povahy. Veselý je světoběžník, který není rád dlouho upoután na jedno místo, herectví nepovažuje ze svoje životní poslání tak jako Jesenius, bere ho spíše za zábavu, kterou si krátí čas. Veselý má velké nadání, kterého si příliš neváží a nepovažuje ho za důležité. Zatímco Jesenius žije velmi klidným a obyčejným životem, Veselý tráví noci večírky s kamarády, kde hýří a pije. Dva přátelé se čím dál více poznávají, Veselý na Jeseniovi obdivuje jeho čestnost, upřímnost a nepřítomnost přetvářky, a Jesenia na Veselém fascinuje jeho vášeň a schopnost věrně napodobit živoucí lidi a působit na diváky takovým způsobem, jako to nikdo jiný nedokáže.

S Klárou se v Praze Jesenius příliš nestýká, Klára se mu podle všeho záměrně vyhýbá a Jesenius tomu nerozumí, až jednou mu od ní přijde dopis, kde mu píše, že si přeje, aby už ji nikdy nevyhledával, že je zamilována do muže a odjíždí z města.

Jesenius se ji okamžitě vydá hledat, zjišťuje, že na hodiny zpěvu už nechodí a ze svého starého bytu se odstěhovala. V divadle se od svého kolegy dozvídá, že Kláře Veselý vydržuje byt v Nuslích.

Po představení se Jesenius okamžitě vydává za Veselým a ten mu potvrdí, že s Klárou opravdu měl poměr, obhajuje se ovšem tím, že o Jeseniově lásce k ní nevěděl a že se mu ona sama vrhla do náruče, i přes to že on o ni nestál. Jesenius se vrací do svého bytu a snaží se s tím vyrovnat, po pár dnech se s Veselým smíří a jejich přátelství se pomalu obnovuje.

Na Kláru ovšem nezapomíná a snaží se ji vypátrat, nikdo o ní však nic neví. Až jednou poštou přichází zásilka z Itálie od jeho přátel a v dopise se objevuje zmínka o Kláře, která podle ní má cestovat po Německu s kočovnou společností. Jesenius na oslavu tohoto zjištění pozve Veselého, oba se opijí a Veselý se Jeseniovi svěří s tím, že jednou v Itálii zabil ženu. Na druhý den se snaží všechno obrátit v žert a přesvědčuje Jesenia, že to byl nesmysl řečený v opilosti, Jesenius však věří, že šlo o pravdu a po chvíli se Veselý přiznává. Také se zmiňuje o tom, že chce opustit Prahu, že už je příliš dlouho na jednom místě a hodlá odcestovat. Jesenius to považuje za lež, ale nakonec Veselý jednoho dne opravdu zmizí, aniž by příteli řekl kam.

Jesenius opuštěn od milované ženy a přítele je sám, v té době začíná válka, Jesenius zděšen událostmi si začíná uvědomovat, že jako herec je naprosto zbytečný a přemýšlí, jak by mohl být užitečný, na nic ovšem nepřichází. V tu dobu se znovu objevuje Veselý, který přichází do Prahy přítele navštívit. Jesenius zjišťuje, že Veselý je špiónem a proto žádá, aby byl také zapojen. Veselý odporuje, trvá na tom, že na to Jesenius není tím správným člověkem a že jeho chvíle přijde jindy, nakonec je ale oblomen a dává Jeseniovi instrukce, jak postupovat, aby o sobě dal vědět komplicům, že je připraven kdykoli sloužit.

Po jeho odjezdu Jesenius poctivě následuje pokyny, ale nic se neděje. V divadle si zlomí nohu a je několik měsíců nucen zůstat na lůžku, situace ho deprimuje a cítí se zbytečný. Jesenius začíná si uvědomovat, že instrukce, které mu Veselý předal, byl pouze trik, jak ho odbýt, a ve skutečnosti nikdo nepřijde.

Když je konečně uzdraven jeho pocit vlastní zbytečnosti v něm stále roste a Jesenius se odhodlává k sebevraždě. Na své vycházce v parku však potká starce, který mu vypráví svůj životní příběh o zkáze rodu Tristů, která na nich leží jako kletba, vypráví také o své dceři, která odjela do Itálie a už se nevrátila. Jeseniovi dochází, že se jedná právě o tu ženu, kterou Veselý zabil, a tudíž teď na Veselém lpí neštěstí rodu Tristů. I

přes to, že mu hrabě Triste předává své poselství, že nic se nemá řešit násilím, Jesenius je přesvědčen, že jemu už nic nepomůže a je odhodlán svůj život dobrovolně ukončit. V noc, kdy je odhodlán tak učinit, se odehraje podivná událost, ze stěny v jeho pokoji se zřítí na zem hodiny a roztříští se, v tu chvíli jako by z Jesenia všechna tíseň spadla a on má pocit nového života vcházejícího do něj. Na svoji sebevraždu rezignuje a rozhodne se dál žít. S novou energií začne znovu hrát v divadle a cítí, že se jeho herecké umění změnilo a jako člověk se cítí být celý.

Nedlouho po této události se v jeho bytě objeví Klára a s sebou má dítě, Jesenius je naprosto šťastný a Kláru bez výhrad přijímá k sobě i s jejím synem, jehož otcem je Veselý. Klára mu přináší zprávu o tom, že Veselý je mrtvý. Den jeho úmrtí je totožný se dnem, kdy se chtěl Jesenius zabít. Ten to chápe tak, že došlo ke splynutí jejich dvou osobností a Veselý nadále žije v něm. Již v této době se Jesenius věnuje studiu materiálu spojeného s válkou, aby alespoň nějak uchopil válku do svých rukou, Klára se k této jeho činnosti přidává a rozhodují se odcestovat do zahraničí.

2.2 Motivy

Nejdůležitějším motivem je motiv dvojnictví, který je reprezentován dvěma hlavními postavami Jiřím Jeseniem a Janem Veselým. Jsou to lidé naprosto rozdílné povahy; zatímco Jesenius je čestný a zodpovědný člověk, pro něhož je herectví životním posláním, Veselý je člověk živelný, který je nerad upoután na jedno místo a herectví je pro něj pozoruhodná kratochvíle, kterou nepovažuje za příliš důležitou. Jedná se o naprosté protiklady, které jsou k sobě poutáni velkým přátelstvím. V tomto tkví ona podivnost přátelství avizovaná v názvu románu, v tomto tkví také podstata jejich dvojnictví; nejedná se o zdvojené osobnosti nýbrž o dva charaktery, které se navzájem doplňují a ve vypjatém okamžiku, kdy je Jesenius blízko smrti a Veselý skutečně umírá, dojde k jejich syntéze a Jesenius pocítuje náhlou úplnost.

Velmi důležitým motivem je válka. I přes to, že se děj odehrává mimo frontu, lze vidět jak velký vliv má válka na lidi, kteří nestojí v prvních liniích. Lze to vidět na postavě Jiřího Jesenia, jelikož převrátí jeho postoj k vlastnímu životu a nutí ho přehodnotit životní priority. Co do té doby pokládal za důležité, se teď ve srovnání s válečnými hrůzami zdá banální. Herectví, kterému naprosto podřídil svůj život, najednou ztrácí své postavení a Jesenius se ocitá v krizi, kdy své bytí pokládá za

naprosto zbytečné, jestliže není schopen žádným způsobem přispět k tomu, aby tato hrůza skončila. Olbrachtův antimilitaristický postoj zde také vyznívá ze slov starého hraběte Triste, který Jesenia nabádá, že nic se nemá řešit násilím.

Dalším motivem je motiv viny a trestu. Veselý se dopustil vraždy na ženě, i přes to, že se jednalo o čin spáchaný v opilosti, neleze odepřít vinu. Sám Veselý vnímá trest za tento čin, považuje jej ovšem za pomstu ducha zemřelé, která se mstí tím, že ubližuje jeho blízkým. Naopak racionálnější Jesenius nebere tuto jeho představu vážně, nicméně se snaží navrhnout nápravu; za spáchaný čin navrhuje Veselému učinit pokání tím, že začne žít spořádaným životem a tím se zlého ducha zbaví. Naopak Veselý ho považuje za součást svojí osobnosti, která k němu patří a vraždu hodnotí jako něco, co patří k přirozenému pudu člověka. Zmíněná kletba rodu Tristů je rovněž podána jako trest, který leží na celé rodině za zločiny spáchané jejich dávným předkem.

Motivika románu je tedy ovlivněna nejenom Olbrachtovým zaměřením na prozkoumání lidského nitra, ale především událostmi první světové války. Olbracht se snažil zobrazit, jaké důsledky měly válečné hrůzy, a snažil se prosadit svůj postoj tím, že na toto poukáže.

3 Metodologie

Jádro této práce spočívá v textologickém srovnání šesti textových pramenů daného literárního díla, nalezení textových změn, jejich rozřídění a hodnocení. Na základně odborné literatury zpracuji postupy editora při práci s literárním textem a vytyčím si, který z postupů využiji při své práci. Vycházet budu nejvíce ze základní textologické příručky *Editor a text* od Břetislava Štorka a Rudolfa Havla. Jedna z následujících podkapitol bude věnována také obecné problematice variant.

3.1 Základy textologovy práce

Primárním úkolem editora je připravit literární text k vydání. Základním předpokladem je proto znalost všech textových pramenů, které se k danému literárnímu dílu vztahují. Těmito textovými prameny jsou nejenom všechny zatím vydané knižní otisky, ale také otisky časopisecké, otisk daného literárního díla v rámci knižního výboru, rukopisy, zlomky rukopisů, poznámky nebo náčrty (součástí tohoto procesu je rovněž atribuce textových pramenů, u nichž není jasné autorství). Předpokládá se také editorova znalost celého literárního díla autora a kontextu, ve kterém autor tvořil, rozhodující je literární a jazyková situace.

Jakmile textolog shromáždí všechny dostupné textové prameny, nastává důležitá část jeho práce a tou je kritická analýza všech textových pramenů, která spočívá v jejich porovnání, nalezení textových změn a jejich zhodnocení. Při tomto hodnocení textolog přihlíží k nejdůležitějšímu kritériu a tím je autorův tvůrčí záměr. Toto kritérium také definuje přístup textologa k textovým změnám, který musí být naprosto objektivní. Nerozhoduje tedy, zda textolog hodnotí změny jako esteticky působivější, ale zda jsou v souladu s autorovým uměleckým záměrem. Cílem porovnání všech dostupných textových pramenů je zhodnotit, ve kterém z nich autor uplatnil svůj umělecký záměr co nejlépe, aby se mohl později stát základem pro vytvoření kanonického textu. Kanonický text je výchozí text, zvolený na základě kritické analýzy, zbavený cizích zásahů, tiskových chyb a jiných nedostatků.

Přestože dle logiky věci by ve vydání poslední ruky (poslední knižní vydání za autorova života, které bylo autorizováno) měl být autorský záměr realizován co nejlépe, není tomu tak vždy a výchozím textem se může stát jakýkoli pramen z vývojové fáze

textu díla. Může se stát, že sám autor označí jedno z vydání za konečné a tedy za to, které by se mělo v budoucnosti přetiskovat, nebo ze kterého by se mělo vycházet. Textolog však nemá povinnost se jeho rozhodnutím řídit, rozhodující je pro něj výsledek provedené analýzy, která určí, ve kterém z textů bylo nejvíce dosaženo autorského záměru.

Po stanovení kanonického textu ho textolog podrobí textové kritice, ve které jde o posouzení nalezených textových změn, editor musí rozlišit změny provedené v souladu s autorovým uměleckým záměrem od porušení textu a chyby odstranit.

Jestliže se jedná o vědecké vydání, pak je posledním úkolem textologa opatřit text poznámkovým aparátem, ve kterém popisuje historii textu a vytvořit tzv. různočtení, to je popsat místa, ve kterých došlo ke změnám. Čtenářské vydání zpravidla vychází z vědeckého vydání s tím rozdílem, že neobsahuje kritický komentář.

3.2 Problematika variant

Jelikož se tato práce bude zabývat jednotlivými variantami literárního díla, tato kapitola se pokusí nahlédnout do problematiky variant a zjistit jakým způsobem je nejlépe přistupovat k práci s různými variantami a jak nejlépe porozumět vývoji změn.

Nejprve uvedu definici varianty dle příručky *Editor a text*: „Jestliže jsou mezi textovými prameny podstatné rozdíly zasahující tematickou, syžetovou, kompoziční nebo i jazykovou výstavbu díla, mluvíme o různých redakcích (variantech) díla.“⁶ Tímto se varianty liší například od znění, to jsou texty, které se od sebe liší velmi málo nebo vůbec, nebo také od verzí, které se od sebe liší větším počtem úprav. Variantu na úrovni textu definuje Miroslav Červenka takto: „Varianta v textologii pak není nic jiného než revize výběru už učiněného, opakovaná volba, substituce.“⁷

Problematikou variant z hlediska stylistického se zabýval Jan Mukařovský, který ve své eseji *Varianty a stylistika* upřel pozornost především na způsob využití textových variant stylistikou. Mukařovský varuje před esteticky hodnotícím stanoviskem, upozorňuje, že „musíme počítat s *relativností estetické hodnoty*, a to nejen s relativností podmíněnou subjektivním vkusem, nýbrž zejména s relativností danou samým objektem zkoumání: estetická hodnota kterékoli složky uměleckého díla je dána nikoli její kvalitou jakožto stálá její vlastnost, nýbrž jejím poměrem k struktuře daného celku, t. j.

⁶ Štorek, B. Havel, R.: *Editor a text: úvod do praktické textologie* (Praha - Litomyšl: Paseka 2006), str. 20

⁷ ČERVENKA, Miroslav. Stylistický příspěvek k teorii variant. *Česká literatura*. 1966, **14**(1), str. 45

uměleckého díla, do kterého je v daném případě včleněna“⁸ Své stanovisko demonstruje na rozboru variant Vrchlického prvotiny *Zhlubin*, kde došlo ke změně slova a v původním znění se nachází esteticky působivější metafora nežli ve znění pozdějším. Po přihlédnutí k celkovému dílu Vrchlického a jeho slohu není však významová složka metafory tak podstatná, tudíž i přes to, že je původní varianta esteticky působivější, autorovu záměru a slohu více vyhovuje pozdější úprava.

Ve druhém rozboru variant, kde jsou slova nižšího literárního jazyka nahrazena slovy vyššího literárního jazyka, upozorňuje, že užití slov „nižších“, bylo typické pro literární generaci Vrchlickému předcházející a nahrazování těchto slov může být znakem toho, že se Vrchlický oprostoval od jejich vlivu a nacházel svůj vlastní výraz. Jeho závěrem je tedy, že „rozbor variant je pro stylistiku účinným prostředkem při hledání strukturálních principů básnickova slohu; na opravách a změnách textu projeví se totiž tyto principy jakožto aktivní tendence udávající směr oprav mnohem zřetelněji než na hotovém, uzavřeném díle, kde jsou ve stavu latentním a statickém.“⁹

Miroslav Červenka na Mukařovského studii navázal a podotýká, že varianty umožňují textologovi nahlédnout od autorova výběru a tak pomoci v interpretaci textu. Zdůrazňuje, že při srovnávání variant je nutné je hodnotit vzhledem k celkovému dílu jako významovému komplexu, která konfrontujeme s jiným celkovým významovým komplexem. Také odkazuje na Borise Tomaševského, který poznamenává, že studium jednotlivých variant může být přínosné i pro dějiny literatury, neboť na nich lze pozorovat literární proces lépe než na různých dílech vydaných v následném časovém rozmezí. Varianty tedy pomáhají pozorovat vývoj literatury mnohem lépe než cokoli jiného.

Ze stylistického hlediska je důležitá dichotomie příznakovosti nebo nepříznakovosti. Zde textolog přihlíží k tomu, zda provedená změna je více či méně příznaková než původní znění, nebo zda došlo ke změně v sémantice. Zvláštním jevem v této kategorii je odstraňování příznakovosti vlivem časového odstupu od původní varianty díla. Červenka však podotýká, že analýza vyžaduje individuálnější přístup než pouhé rozlišení výše zmíněné dichotomie. Je nutno přihlížet k tomu co autora vedlo k těmto změnám, častou příčinou je například změna uměleckého cítění.

Varianty mohou být nejen svědky literárního vývoje ale také vývoje estetického cítění samotného autora, o tom ostatně ve své studii mluvil už Jan Mukařovský.

⁸ Mukařovský, Jan: *Kapitoly z české poetiky* (Praha: Svoboda 1948), str. 207

⁹ Tamtéž, str. 210

Nakonec se na varianty dívá z hlediska estetické hodnoty, a jak už bylo zmíněno výše, zdůrazňuje autorovu tvůrčí vůli a jeho tvůrčí záměr a popírá subjektivní přístup textologa.

3.3 Třídění a hodnocení textových změn

Jakmile textolog určí, který z textových pramenů bude výchozím textem, nastává další část jeho práce a tou je textová kritika textu. Jelikož cesta (náčrt – koncept – definitivní rukopis – opis – redakce – sazba – korektury – tisk) literárního díla od autora ke čtenáři je dlouhá a na jeho přípravě se podílí mnoho osob z redakce nakladatelství, do textu je zanesena řada chyb, jejichž původci mohou být všichni, kdo se na přípravném procesu podílejí. Mezi ně patří samozřejmě i autor, který se chyby může dopustit například při opravě chyby jiné, nebo chyba může vzniknout i z jeho nepozornosti v sousedství provedené textové změny. Jeho aktivně tvůrčí vztah k textu způsobuje, že autor přehlédne chybu, protože „dosazuje za chybné místo automaticky znění správné, které má fixováno v paměti – zejména je tomu tak u menších celků, např. básní.“¹⁰

Při práci s textem se kvůli přehlednosti běžně pracuje s posledním vytištěným konceptem, a jestliže nepřihlíží k původnímu rukopisu, může autor schválit text i s chybami.

Pro rozpoznání porušení textu je nutné znát historii textu a textové změny objektivně zhodnotit. Existují kategorie, které pomohou posoudit editorovi každou změnu, která se v textu odehraje. Těmito kategoriemi jsou původce, příčina a účinek. Jak už bylo zmíněno výše, původcem může být kdokoli, kdo s textem během procesu přípravy pracoval. Pro textologa je však rozhodující, zda tím původcem byl nebo nebyl autor. Co se týče příčiny, je důležité zda šlo o změnu učiněnou záměrně nebo bezděčně a u účinku textolog přihlíží k tomu, zda je v souladu s autorovým záměrem nebo mu odporuje. Každá změna se tedy posuzuje podle těchto tří binárně opozičních kategorií, které dohromady tvoří osm kombinací.

V případě změny autorské, vědomé a pozitivní se jedná o změny, které jsou v souladu s autorovým záměrem, kdy autor dílo umělecky dotvářel, patří tam také

¹⁰ Štorek, B. Havel, R.: *Editor a text: úvod do praktické textologie* (Praha - Litomyšl: Paseka 2006), str. 39

„autorovy jazykové úpravy, prováděné v souladu s obecným vývojem jazyka a zamezující mimovolnou archaizaci díla“¹¹ a také autorovy opravy chyb.

Co se týče změn neautorských, vědomých a pozitivních, jedná se o opravy bezděčných chyb v textu. Je možno sem zařadit také úpravy provedené redaktorem, ale schválené autorem.

Změny autorské, vědomé s negativním účinkem, jsou ve většině případů úpravy ovlivněné mimoumělecky a tím mohou poškodit dílo na umělecké úrovni.

Úpravy neautorské, vědomé a negativní jsou povětšinou úpravy redaktorů „motivované např. komerčními zájmy nakladatele, ‚ohledem‘ na čtenáře, osobním vkusem redaktora atp.“¹² a další zásahy motivované vnějškově.

Další skupinu změn tvoří změny autorské, bezděčné a negativní, zde se jedná především o autorovy chyby z nepozornosti, jak už bylo výše zmíněno, chyby, které vznikly při opravě chyby jiné. Do této kategorie se nepočítají pravopisná pochybení autora.

Změny neautorské, bezděčné a negativní jsou změny způsobené nepozorností ostatních osob podílejících se na přípravě literárního díla.

Existují další dvě kategorie změn, patří sem změny autorské, bezděčné a pozitivní, a také změny neautorské, bezděčné a pozitivní. O těchto změnách lze uvažovat pouze v teoretické rovině, neboť v praxi nelze považovat změnu provedenou nevědomě za změnu s pozitivním účinkem. Při reálné kritice textu se tedy počítá pouze se šesti kategoriemi z osmi možných.

Na rozdíl od ostatních dvou kategorií, které lze určit jednoznačně a objektivně, účinek je kategorií, která „co do objektivního účinku tvoří jakousi škálu od jednoznačnosti přes mnohoznačnost, až po naprostou nevyhraněnost.“¹³ Hodnocení tedy záleží na subjektu textologa, ale je také závislá na původu a příčině změny. Pokud se jedná o změnu s účinkem jednoznačně negativním, záleží v tomto případě pouze na příčině a ne na tom zda je jeho původcem autor nebo někdo jiný. Naopak pokud je o změnu se zanedbatelným účinkem, je důležité, kdo je jejím původcem. Textolog musí vždy přihlížet k tomu, zda je účinek v souladu s autorovým tvůrčím záměrem.

Problematickým bodem v kategorii účinku je kritérium, podle kterého určujeme, zda je změna provedená autorem pozitivní nebo negativní. V takovém případě se nelze

¹¹ Tamtéž, str. 42

¹² Tamtéž, str. 43

¹³ Tamtéž, str. 45

nevyhnout estetickému hodnocení. Je nutno mít na mysli, že estetické cítění je proměnlivé v čase, je tomu tak i u autora textu a proměny jeho estetického cítění se odrážejí právě v textových variantách. Jak už bylo zmíněno výše, jakkoli subjektivní přístup je při textologové práci nepřipustný, a proto také nemůže hodnotit, zda je provedená změna esteticky působivější. V tomto případě je nutno přihlížet k tomu, zda byla změna motivována umělecky nebo vnějškově, aby si textolog zachoval objektivitu, je zde nutná stylistická analýza a interpretace.

Cílem této práce je komparace několika textových pramenů, nalezení změn, jejich roztřídění, analýza a klasifikace a nikoli vydání literárního díla. Proto bude pro tuto práci podstatné především shromáždění všech dostupných textových pramenů vztahujících se k danému dílu, jejich srovnání a podle postupů kritiky výchozího textu následná klasifikace podle kritérií stanovených v této kapitole, s přihlédnutím k probrané problematice variant.

4 Textové změny v románu Podivné přátelství herce Jesenia

V této kapitole budou uvedeny kategorie změn, které byly při porovnání zaznamenány. Jak už bylo zmíněno v úvodu, nejprve se budu zabývat srovnáním prvního a šestého vydání románu, následně dojde rovněž k porovnání jednotlivých vydání, jak šly za sebou. Při porovnání tedy budu pracovat se šesti knižními vydáními. Román vycházel rovněž časopisecky v časopise Lípa v letech 1917–1918, kde však bylo vydání podrobena škrtům cenzury. Přestože by bylo nepochybně zajímavé nalézt, ve kterých místech k zásahům cenzury došlo, cílem této práce je pozorovat vývoj a charakter změn provedených autorem, z tohoto hlediska hodnotíme zásahy cenzury za neautorské změny z mimouměleckých příčin s negativním účinkem a stojí tedy mimo zájem této práce. První knižní vydání v roce 1919 bylo zásahů cenzury zbaveno.

Rozhodla jsem se tedy pracovat pouze s knižními vydáními, na jejichž přípravě se autor podílel. Šesté vydání bylo vydáno v roce 1953, tedy až po autorově smrti (Olbracht zemřel 30. prosince 1952), a k dispozici jsem neměla dokumenty jako například autorem upravenou předlohu pro vydání, která by byla dokladem, že autor stihl připravit vydání ještě před svou smrtí. Nicméně sedmé vydání bylo připraveno Rudolfem Havlem, který se o šestém vydání v poznámce zmiňuje, že Olbracht toto vydání upravoval, a že se proto stalo základem pro vydání sedmé. Pro vlastní přesvědčení provedu také analýzu změn mezi pátým a šestým vydáním, která může prokázat, že provedené změny byly učiněny autorovou rukou.

Při následující analýze se budu snažit doložit příklady výsledky výzkumu, u každé citace bude u příkladů uvedeno v závorce číslo vydání, ze kterého citace pochází.

4.1. Infinitiv

Velmi častou změnou je změna infinitivu zakončeného na -ti změněného na koncovku s -t. Přestože se jedná o změnu, která byla provedena systematicky, byly zaznamenány ojedinělé případy, kdy k ní nedošlo.

„(...) má-li herec právo vlastním tvořením **jíti** za hranice pouhé výkonnosti.“¹⁴

„(...) má-li herec právo vlastním tvořením **jít** za hranice pouhé výkonnosti.“¹⁵

¹⁴OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 11

¹⁵OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 9

Změna na koncovku -t byla pravděpodobně provedena z důvodu příznaku zastaralosti. Proto tuto změnu hodnotíme jako změnu autorskou a pozitivní, neboť je v souladu s autorovým záměrem, který respektoval vývoj jazyka.

4.2. Tvar slovesa být

V této kategorii je změna tvaru slovesa být z tvaru *jest* na tvar *je*. Tato změna sdílí s předchozí změnou její účinek, tedy zbavuje sloveso příznaku archaičnosti, a byla rovněž provedena až v šestém vydání. Tato změna byla provedena v celém textu, přesto byly nalezeny ojedinělé případy, ve kterých byla ponechána původní varianta s tvarem *jest*. Změnu hodnotíme jako autorskou, vědomou a pozitivní.

„(...) kdo **jest** blíže obeznámen s naším divadelním životem, ví, že **jest** toto tvrzení (...)“¹⁶

„(...) kdo **je** blíže obeznámen s naším divadelním životem, ví, že **je** toto tvrzení (...)“¹⁷

4.3. Nahrazení slova, slovního spojení, věty

Změn, ve kterých došlo k nahrazení jednoho slova druhým, je poměrně mnoho. Tato kategorie je velmi rozmanitá, děje se tak v oblasti všech slovních druhů. Do této kategorie nejsou započítány změny, kde došlo k nahrazení slova progresivnějším tvarem. Slova jsou v mnoha případech nahrazována výrazy, které jsou v některých případech v synonymickém poměru, pouze s malými odchylkami. Lze pozorovat snahu o nahrazení slovy s konkrétnějším významem. Tuto změnu hodnotím jako autorskou, vědomou a pozitivní, protože se zde projevuje autorova snaha o konkrétnější výraz.

U pronomínů dochází pravidelně k těmto změnám: jenž – který, toho – to, mne – mě, touž – tutéž, tato – tahle, cosi – něco, tohoto – toho, jichž – jejichž, jej – ho.

U adverbů se mění například: na to – pak, posléze – konečně, jedenkrát – jednou, dosud – ještě.

¹⁶ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 11

¹⁷ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 9

V kategorii konjunkcí je pravidelně nahrazována spojka *i* spojkou *také* a *či* je nahrazováno spojkou *nebo*.

U substantiv opakovaně dochází ke změně slova *dopis* na *psaní*, nebo *list*. Je také možno pozorovat nahazování zdvojnásobení neutrálním pojmenováním. Substantiva jsou nahrazována slovy, která zřejmě autor považoval jako vhodnější pro dosažení jeho uměleckého záměru. V několika případech došlo k úženi -é- v -í-: slunéčko – sluníčko, plaménky – plamínky, raménko – ramínko. Došlo k jedné změně, u které lze mluvit o významovém posunu:

„Kritik František Petera sice tvrdí, že nadšení obyvatelstva platí spíše Jiřímu Jeseniovi, hrdinnému poddůstojníku československého vojska **od Terronu** (...)“¹⁸

„Kritik František Petera sice tvrdí, že nadšení obyvatelstva platí spíše Jiřímu Jeseniovi, hrdinnému poddůstojníku československého vojska **ve Francii** (...)“¹⁹

Tato změna se nachází na první straně románu, kde je poprvé představena hlavní postava Jiřího Jesenia. Jak lze vidět výše, k významovému posunu došlo záměnou místa slavné bitvy první světové války za název celé země. První varianta vzbuzuje dojem, že Jesenius byl jedním z československých vojáků bojujících ve slavné bitvě u Terronu, kde se jim podařilo obsadit německé pozice, zatímco druhá verze pouze konstatuje, že se účastnil bitev na Západní frontě v průběhu první světové války.

U adjektiv lze rovněž pozorovat záměnu za slova, která zřejmě autor považoval za vhodnější. Kromě toho je také možno si všimnout, že adjektiva v superlativu jsou často nahrazována komparativem. U adjektiv došlo ve dvou případech k závažnější změně příznaku, oba dva případy se nacházely v pojednání divadelního kritika Františka Petery na herecký výkon Jana Veselého: (obecenstvo) hypnotizováno **přitažlivými** pohyby jeho dlouhých prstů – **nestoudnými** pohyby jeho prstů; **smyslné** osobnosti – **chlípné** osobnosti. Tato změna samozřejmě nijak nemění obraz postavy Veselého, ale dotýká se postavy kritika Petery, který je popsán jako nemilosrdný vůči všem hercům Národního divadla, jejichž herectví nepovažuje za dobré. Účelem této změny byl patrně dostát jeho pověsti a nevnést do jeho projevu jakékoli kladně vyznívající hodnocení ani vůči Veselému.

¹⁸ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 11

¹⁹ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 9

V oblasti slovesa lze rovněž pozorovat záměnu slov, která nesou příznak zastaralosti, například: pravil – řekl, seznali – poznali, vzkřikla – vykřikla, děl – promluvil, okazovati – ukazovat, zřít – vidět. Kromě této tendence byla zaznamenána také ta, kdy je původní varianta nahrazena variantou, která je podle autora vhodnější, například: krčil – pokrčil, běžel – pobíhal, postřehl – viděl. Na uvedených příkladech je možno si všimnout, že docházelo v přesunech mezi videm slovesa, častěji bylo sloveso nedokonavé nahrazeno slovesem dokonavým.

Co se týče slovních spojení, jsou nahrazovány fráze: na rtech jí tkvěl – na rtech měla, oči šlehly ohnivým plamenem – oči hořely, jala se přecházeti – chodila. U těchto konstrukcí lze pozorovat snahu nahrazovat slovní spojení, která působí zastarale a konvenčně. U této změny je tedy možno říci, že se projevuje změna autorova estetického cítění vlivem času, a proto usiluje o to, aby došlo k přizpůsobení díla jeho a také nepochybně čtenářovu estetickému cítění.

Byly nahrazovány i celé věty, či části vět. V této oblasti se jednalo o velmi různorodé změny, u některých změn lze vyzorovat nahrazení části věty méně emocionálním vyjádřením:

„(...) a umí jen v zuřivé zoufalosti bít křídly o ocelové pruty své klece.“²⁰

„(...) a umí se jen bezmocně zmítat.“²¹

Kromě této tendence je možno také říci, že se zde projevovala snaha o jednodušší a stručnější vyjádření, často k této změně docházelo v kombinaci s vynecháním popisných elementů, jak je tomu v následujícím příkladu:

„Stál před ním krásný muž v kroji francouzského šlechtice, výbojný a statečný, s pohyby lehkými a elegantními.“²²

„Za chvíli ze zrcadla hleděl na Jesenia zcela jiný muž, dnes náhodou francouzský důstojník.“²³

²⁰OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 298

²¹OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 189

²²OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 168

²³OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 108

V těchto změnách docházelo tedy ke změně formulace, eliminaci popisnosti bez toho aby byla významně pozměněna významová stránka věty nebo souvětí. Nicméně našel se i případ, kde k tomuto došlo:

„Mluvila o tobě jako o lhostejném známém z letního bytu.“²⁴

„Nikdy se o tobě ani nezmínila.“²⁵

Tato změna se odehrála v úseku textu, kde těsně předtím Jesenius zjistí, že Veselý měl poměr s Klárou, kterou Jesenius miluje, a vyžaduje po Veselém, aby mu řekl, zda se jedná o pravdu. Veselý to potvrzuje a brání se tím, že nevěděl o tom, že Klára je tou ženou, kterou Jesenius miluje. V původní verzi však přiznává, že se o něm Klára zmiňovala, tudíž že měl povědomí o tom, že se znají. Později však došlo ke změně, která zbavila Veselého jakéhokoli povědomí o jejich známosti, a tím ho také zbavuje jakékoli i sebemenší viny, kterou by mohl nést.

Všechny uvedené změny, byly vyhodnoceny jako vědomě provedené autorem. Ten podle všeho usiloval o konkrétnější výraz, také se projevil tendence o daleko stručnější a jednodušší výraz, a také je eliminována emocionalita.

4.4. Změna pádu

V této kategorii docházelo ke dvěma změnám, ke kterým docházelo pravidelně. První z nich je nahrazení záporového genitivu akuzativem. Motivací k této změně byla nepochybně stejná jako odstranění infinitivu na -ti a nahrazení tvaru slovesa *jest* tvarem *je*. Záporový genitiv totiž nese příznak archaičnosti, autorovou snahou bylo zbavit text tohoto příznaku. Proto tuto změnu hodnotím jako autorskou, záměrnou a pozitivní.

„(...) málo lidí, kteří by neznali **jména** Jiřího Jesenia.“²⁶

„(...) málo lidí, kteří by neznali **jméno** Jiřího Jesenia.“²⁷

Docházelo rovněž ke změně instrumentálu na nominativ. Původní varianta také působí zastarale a motivace je totožná s motivací přechozí změny.

²⁴OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 172

²⁵OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 111

²⁶OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 11

²⁷OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 9

„(...) jemuž nikdy ani ctnost nebyla dosti **špatnou** [...]“²⁸

„(...) kterému nikdy ani ctnost nebyla dosti **špatná** [...]“²⁹

V této kategorii byly zaznamenány také změny, u kterých docházelo k jiným než výše uvedeným změnám pádu. U těchto se však nevyskytuje žádná pravidelně se vyskytující tendence, takže byly vyhodnoceny jako individuální změny učiněné na základě kontextu, a ve kterých se projevuje snaha o vhodnější vyjádření.

4.5. Progresivní tvary

Byla zaznamenána řada změn, ve kterých došlo k nahrazení slova jeho progresivnějším tvarem.

Mění se například pravopis feminin vzoru kost, kde je -t nahrazeno -ť: změt – změť, obět – oběť, pamět – paměť. V Pravidlech českého pravopisu z roku 1913 jsou uvedeny jako správné obě možnosti, v PČP z roku 1946 už je pouze možnost s -ť uvedena jako jediná správná.

Mění se také psaní *s/z* v předložkách a v předponách slov, uvedu pouze několik příkladů: obrátil se strakatých podušek hlavu – obrátil ze strakatých podušek hlavu, s talíře – z talíře, súčastnit – zúčastnit.

Dle odpovídající kodifikace se mění také psaní slov rozděleně nebo dohromady a to systematicky u příslovečných spřežek: poprvé - po prvé, na konec - nakonec, na dobro - nadobro, s bohem – sbohem, ze zadu - zezadu, na jevo - najevo.

Změna také dochází i u jiných slov, například Olbracht v prvním vydání užívá slova *prósa*, přestože už v PČP z roku 1913 jsou uvedeny oba tvary *prósa* i *próza* jako správné. Naopak třeba u slova věští – věští, je původní tvar daný jako správný a tvar věštiti se objevuje až v PČP vydaných v roce 1921.

U slov se skupinou -th- ji ponechává pouze u slova pathos, slovo téma však nahrazuje progresivnějším tvarem téma. Mění se také pravopis u slov upiatý, přepiatý, vypjaly, která jsou nahrazována tvary upjatý, přepjatý, vypjaly.

Všechny tyto změny hodnotím jako změny záměrné a provedené autorem, který text upravoval dle platné pravopisné kodifikace.

²⁸OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 11

²⁹OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 9

4.6 Kvantita

Došlo také k několika změnám, kde byla upravena kvantita hlásek. U této kategorie bylo možno pozorovat následování Pravidel českého pravopisu, ale byly zaznamenány změny, ve kterých došlo ke změně kvantity i přes to, že obě možnosti byly podle kodifikace správné, zde se nejspíše autor řídil normou. Tyto změna byla poměrně početná, u mnoha slov zřejmě autor přehodnocoval jejich kvantitu, uvedu zde pouze několik příkladů: přilba – přilba, lahve - láhve, péro – pero. U prvního příkladu bylo v PČP vydaných roku 1913 nalezen tvar přilba, tedy s dlouhým vokálem, v PČP z roku 1946 už je možno nalézt tvar s krátkým vokálem. U dalších dvou příkladů jsou jako správné označeny oba tvary v PČP z roku 1913 i z roku 1946.

Tuto změnu jsem vyhodnotila jako změnu autorskou, záměrnou a pozitivní.

4.7 Typografické změny

V této oblasti bylo zaznamenáno škrtání tří teček, vyjadřujících přerývanou nebo nedokončenou řeč.

Uvozovky, které se nacházely v prvním vydání u názvů divadelních her a také u názvu divadla Uranie (zde byly uvozovky všude, zatímco u Národního divadla či u divadla Varieté se nenacházely) v šestém vydání mizí.

V prvním vydání se v textu objevují slova, na která je dán důraz, a tato slova se vyskytují převážně v promluvách postav. Důraz je graficky naznačen rozestupy mezi jednotlivými písmeny. V šestém vydání je tento důraz graficky naznačen kurzívou.

Dále byly zaznamenány změny v dělení odstavců. Jsou zrušeny odstavce mezi promluvoými replikami a větami vyjadřujícími děje, repliku doprovázející. Místo by replika stála v samostatném odstavci, v šestém vydání jsou tyto věty postaveny na stejný řádek s replikami.

Poměrně řídkým výskytem bylo zrušení odstavců v úseku textu, kde to bylo možné z důvodu obsahové souvislosti. Z důvodu obsahové souvislosti docházelo také k opačné tendenci, tedy k rozdělování textu na odstavce. Těchto výskytů však bylo velmi málo a autor dělení odstavců ve většině ponechával v původní podobě.

Tyto změny byly zhodnoceny jako autorské, vědomé a pozitivní.

4.8 Slovosled

V kategorii slovosledu došlo k velmi četným změnám. Lze pozorovat tendenci umisťovat důležitou informaci nebo jádro výpovědi (réma) na konec vět všude, kde tomu tak není.

„Mráz projel nemocnému tělem.“³⁰

„Nemocnému projel tělem mráz.“³¹

Také lze pozorovat přemístování zvrátěného zájmena *se*, které se z pozice za slovesem dostává do pozice před ním.

„V architekto­vých salonech **sešlo se** mnoho hostí [...]“³²

„V architekto­vých salonech **se sešlo** mnoho hostí [...]“³³

U této změny úprava odpovídá principu kladení důležitěho slova na konec věty, proto tuto změnu hodnotíme jako autorskou a vědomou.

4.9 Interpunkce

Poměrně častým jevem je rozdělení souvětí na dvě věty a tedy nahrazení čárky nebo spojky tečkou. Ale vyskytují se i opačné případy, tedy že dvě věty jsou spojeny do jedné a tečka nahrazena čárkou či spojovacím výrazem. Tady autor upravuje nejspíše na základě návaznosti nebo nenávaznosti vět.

Čárka je v několika případech odstraněna mezi členy přívlastku postupně rozvíjejícího, také mizí před spojkou *a*, kde nepředchází vložená vedlejší věta, nebo kde není jiný poměr než slučovací. Je zrušena čárka před spojkou *či*. Čárka je odstraněna v některých případech před přívlastkem volným, tím se z něj stává přívlastek těsný. Dále se ruší čárka před spojkou *jako*, po které nenásleduje celá věta ale pouze větný člen.

³⁰OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 326

³¹OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 205

³²OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 286

³³OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 180

„A když vycházel ze spleti uliček, obracel se ještě jedenkrát do její noční modře a kynul jim na rozloučenou rukou, jako živým bytostem.“³⁴

„A když vycházel ze spleti uliček, obracel se ještě jedenkrát do její noční modře a kynul jim na rozloučenou rukou jako živým bytostem.“³⁵

Čárka byla doplněna na kolika místech, například byla doplněna pro důsledné oddělení přístavku:

„Umělecká družina Josefa Blahoslava Dokoupila, a s ní také já, byla angažován panem Václavem Jánským, rolníkem ze Souvrat čp. 5 na žitné žně [...]“³⁶

„Umělecká družina Josefa Blahoslava Dokoupila, a s ní také já, byla angažován panem Václavem Jánským, rolníkem ze Souvrat čp. 5, na žitné žně [...]“³⁷

K doplnění čárky docházelo také před přívlastkem, a tím se tento přívlastek mění z těsného na volný, několikrát byla doplněna čárka před spojkou *a*, jelikož jí předcházela vedlejší věta. Byly důsledně čárkami oddělovány nejrůznější vsuvky.

4.10 Doplnění

Ne příliš častým jevem je doplnění slova či části věty. Zde se nejspíš projevuje autorova tvůrčí vůle o přesnější vyjádření, a tuto změnu lze zhodnotit jako autorskou, vědomou a pozitivní. V této oblasti nebyla vyzorována žádná jednotící tendence. K doplnění autor sáhl v případech, kdy považoval za nutné dodat textu větší srozumitelnosti. K doplnění došlo také v místech, kde v původním textu byl škrtnut úsek textu, který byl nahrazen jiným vyjádřením a doplněn o větu, která v původní variantě nebyla. Názorně to předvede následující příklad:

„,Krásně dovedete líčit, slečno!‘ pravil doktor Samek.

Koně již uháněli po rovině a jejich kopyta v překotném tempu dupala o tvrdou silnici.“³⁸

³⁴OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 145

³⁵OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 93

³⁶OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 70

³⁷OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 49

³⁸OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 58

„Koně již zase uháněli po rovině a jejich kopyta v překotném tempu dupala o tvrdou silnici.

„To je hezké!“ řekl ve tmě usmívající se doktorův hlas. **A Jesenius, cítě zbytečnost slov, pohladil Kláře na pokrývce ruku, kterou neodtrhla.**³⁹

Docházelo k doplnění samostatné věty nebo věty vedlejší. U těchto případů docházelo k doplnění informace. Žádná z doplněných informací nebyla vyhodnocena jako velmi podstatná pro děj či pro významovou vrstvu děje. Docházelo tedy k doplnění drobností, které pomohly dokreslit umělecké vyjádření, o které autor usiloval.

Častější je ovšem doplnění jednoho slova, ve většině případů se jedná o slova neplnovýznamová, tedy o zájmena částice či spojky. U slov plnovýznamových byla zaznamenána slovesa a adjektiva.

V několika případech došlo k doplnění celého úseku textu. Toto doplnění však nijak výrazně neovlivnilo významovou rovinu textu. Na následujícím příkladu se pokusím situaci ilustrovat:

„Mladý Procházka provedl bezvadnou poklonu a zavoněl při tom jemnou voňavkou. Hostitelka doprovodila Jesenia až do předsíně.“⁴⁰

Mladý Procházka zavoněl při pokloně stájovou voňavkou.

„Fuj, Pepane! Že se tím kropíte! Celý byt jste nám tu zasmradil!“ řekl architekt.

Hostitelka se znovu rozchichotala.

Ale mladý Procházka odpověděl s tváří na smrt uraženého aristokrata:

„Kůň! Kůň!! Je vám známo, že je to nejušlechtilejší tvor na světě? A zasmradil??“

Paní architektová doprovodila Jesenia až do předsíně.⁴¹

V tomto případě bylo doplnění v kombinaci s jinou změnou, konkrétně s nahrazením adjektiva *jemnou* za *stájovou*. Mezi těmito dvěma slovy je značný rozdíl v příznaku, zatímco adjektivum *jemná* je příznakově neutrální, adjektivum *stájové* nese jednoznačně negativní příznak. Doplněný text tento příznak ještě zesiluje. Přes toto všechno se celá scénka nese spíše v duchu žertování. Změna tedy dotváří žertovnou atmosféru, která panuje mezi Šupichovými a jejich přítelem mladým Procházkou.

³⁹OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 41

⁴⁰OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 161

⁴¹OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 103

Všechna uvedená doplnění byla vyhodnocena jako výsledek autorovy tvůrčí práce s textem a proto je hodnotím jako změny autorské, záměrné a pozitivní.

4.11 Eliminace

V šestém vydání došlo vůči prvnímu vydání k rozsáhlým eliminacím. Byla vyškrtnuta jednotlivá slova, slovní spojení, věty i celé odstavce textu. Přestože šlo o rozsáhlé změny, je možno říct, že nebyly vyškrtnuty žádné důležité informace, které by vedly k zásadní změně díla v rovině sémantické. Jelikož tyto změny odpovídají tvůrčímu záměru autora, jsou hodnoceny jako změny autorské, vědomé a pozitivní. Autor eliminoval slova a úseky textu, které vnímal jako nadbytečné, nedůležité pro podstatu díla.

Byly eliminovány partikule a to jak uvnitř vět, tak i na jejich začátku Mizí modální partikule jako *snad, asi, jistě*. Dalším slovním druhem, který byl eliminován, jsou zájmena.

Jsou rovněž škrtnuta adjektiva, především ta, která se zdají být zbytečná. Kupříkladu u následujících dvojic: *rosné* krůpěje, *dřevěný* truhlík, došlo k vyškrtnutí adjektiv. Plyne to nejspíše ze samé podstaty věci, a proto není třeba ještě určujícího přídavného jména.

Kde se nacházejí dvě adjektiva vedle sebe, jedno z nich je škrtnuto, motiv této eliminace lze nalézt v jeho vyjádření k už zmíněné anketě o upravování textů, kde říká, že „těžko snášíme (...) hromadění přídavných jmen, která podle našeho cítění substantivum spíše oslabují než zesilují.“⁴²

Mezi škrtnuté části patří také promluvy a dialogy vedlejších postav. Rovněž úseky vztahující se k těmto postavám a popisující jejich osudy (mizí například příběh o jedné z milenek Jana Veselého, část, ve které ji Jesenius potkává v krčmě a dozvídá se o jejím osudu je vynechána). Byla vyškrtnuta velká část monologu, který k Jeseniovi měl hrabě Triste o jeho způsobu života a smrti a zlu. Patrně byly autorem vyhodnoceny jako nadbytečné a jejich úloha se na ději nebo významové rovině díla nepodílí.

Bylo zasáhnuto také do popisných částí. Tyto části jsou výrazně zredukovány, je ubráno na detailech a jsou dosti zestručněny. Jako příklad uvedu úryvek popisu Jeseniova bytu (odstraněné části jsou zvýrazněny tučně):

⁴²OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 34

„Jesenius ostával na Havlíčkově náměstí. Byt měl dva pokoje **na levo z předsíně a na pravé straně kuchyni a pokojík**. Jeden z obou pokojů **byl ložnicí, druhý, modře malovaný, jídelnou, studovnou a přijímacím pokojem zároveň**. Ten si zařídil ve slohu z dob, kdy se naše babičky vdávaly. Byla zde pohovka a židle, potažené modrým brokátem, **a měly příjemně měkké křivky opěradel; uprostřed stál hnědý, elipsovitý stůl s vykládanou deskou, u zdi psací stolek, pak stojany z ořechového dřeva a mřížkovaný skleník s pestrou hedvábnou záclonou, přeměněný v knihovnu**.“⁴³

Byly odstraněny také celé odstavce textu, které obsahují vzpomínky postavy Jiřího Jesenia na dětství, na období, kdy se učil být hercem, a také na události z dob, kdy už byl hercem v Národním divadle.

Vyškrtnuty byly také části, ve kterých jsou popsány city hlavní postavy nebo také popis vztahu mezi vedlejšími postavami, konkrétně mezi Jeseniovy přítelem doktorem Samkem a jeho přítelkyní. Také částí, kde je popsáno, jak se cítí sám Jesenius, jsou vyškrtnuty jako v následujícím příkladu:

„Scházel strání, **s duší ubitou ranami ocelových řetězů, jimiž ji mrskala ředitelova logika; tak do bezmoci zdeptanou, že se ani nepokoušela povstati**. Kráčel hluchý a slepý k červencovému dni a v jeho nitru byla tma.“⁴⁴

Na příkladu je však patrné, že se Olbracht citové stránky nevzdává úplně, protože bylo ponecháno „v jeho nitru byla tma“, projevuje se tady nejen snaha o menší expresivitu ale také o větší stručnost, jak už bylo naznačeno výše.

Tyto úpravy byly vyhodnoceny jako výsledek autorovy práce na textu a jsou tedy hodnoceny jako záměrné a pozitivní. Autor se zbavuje částí textu, které se mu zdají nadbytečné, redukuje emocionalitu, úseky týkající se vedlejších postav, citovost a přes rozsáhlost těchto zásahů nijak negativně neovlivňuje své dílo.

4.12 Oprava chyb

Jednu skupinu změn tvořily opravy chyb v prvním vydání románu. Původní varianta byla v těchto případech vyhodnocena za koruptelu způsobenou nepozorností kohokoli,

⁴³OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 69

⁴⁴OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 354

kdo se podílel na přípravě prvního vydání. Následná změna, která text toho porušení zbavila, byla tedy vyhodnocena jako vědomá a pozitivní. Jednalo se především o překlepy, chybějící písmeno ve slově nebo například chybějící uvozovky či dvě čárky vedle sebe. Došlo pouze k jedné chybě, kdy došlo k záměně jmen, a proto mohla být pro čtenáře matoucí. Názorně předvede následující příklad:

„Krátce po novém roce měl Veselý s **Janem** sjednáno dostaveníčko v lóži Divadla Varieté.“⁴⁵

„Krátce po novém roce měl Veselý s **Jeseniem** sjednáno dostaveníčko v lóži Divadla Varieté.“⁴⁶

Všechny chyby nalezené v prvním vydání byly v šestém vydání odstraněny.

4.13 Změny s negativním účinkem

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, za změny, které negativně ovlivňují autorovo dílo, považujeme zásahy neautorské a vědomé, které neodpovídají autorskému záměru, změny neautorské a bezděčné a také změny autorské motivované mimoumělecky. V této kategorii bylo zaznamenáno několik změn, které byly vyhodnoceny jako změny neautorské a bezděčné, mezi takové patří překlepy a chyby způsobené z nepozornosti. Jejich výskyt byl ze všech zaznamenaných změn nejmenší.

(1): „Člověk se podobá australskému červu, oblíbené hračce domorodých dětí, které jej za živa **překrajují**, aby se bavily, jak půlka s žahadlem v umírání divoče bodá do části s kusadly, a část s kusadly zuřivě se zakusuje do poloviny s žahadlem.“⁴⁷

(6): „Člověk se podobá australskému červu, hračce domorodých dětí, které jej za živa **překvapují**, aby se bavily, jak půlka s žahadlem v umírání divoče bodá do části s kusadly, a část s kusadly zuřivě se zakusuje do poloviny s žahadlem.“⁴⁸

⁴⁵ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 154

⁴⁶ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 99

⁴⁷ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 356

⁴⁸ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání, s. 220 - 221

Z kontextu je zjevné, že druhá varianta je chybná, protože logicky nedává smysl. Tato slova jsou si graficky velmi podobná, a proto k ní mohlo dojít například při nepozornosti sazeče. Tyto změny byly vyhodnoceny jako neautorské a bezděčné a tudíž negativní.

5 Geneze textových změn

Tato kapitola se bude zabývat srovnáním všech zbývajících vydání. Jak už bylo zmíněno v kapitole o problematice variant, je nutné analyzovat změny v kontextu díla a porovnávat texty jako celky, proto budu porovnávat jednotlivá vydání jako celky, a ne jednotlivé změny, jak se vyvíjely v každém z vydání. Srovnala jsem mezi sebou první tři kapitoly po sobě následujících vydání.

5.1 První a druhé vydání

V této podkapitole dojde ke srovnání prvního a druhého vydání románu *Podivné přátelství herce Jesenia*. Druhé vydání vyšlo v roce 1923, tedy 4 roky po prvním vydání.

Dochází k úpravě slovosledu, přesunuje se zvrtné zájmeno se: do této samoty uchýlil se na lékařskou radu - do této samoty se uchýlil na lékařskou radu, přesunuly se - se přesunuly, rodí se jitro - se rodí jitro. V dalších případech se přesunuje nejdůležitější slovo na konec věty: vzal knížku do kapsy - vzal do kapsy knížku, letos tak málo hub roste - letos roste tak málo hub.

Častou změnou byla úprava kvantity: déšť – dešť (pravidla z roku 1913 i 1921 uvádějí obě možnosti), kostým – kostym (u obou pravidel je uveden pouze tvar s krátkým ypsilon), odpřáhal – odpřahal (oboje pravidla uvádějí jako hlavní heslo sloveso s krátkým vokálem), leta – léta (uvedeno substantivum s dlouhým vokálem), chóriska – choristka (oboje Pravidla uvádějí pod heslem chor s krátkým vokálem), zužovala – zúžovala (u tohoto příklad oboje pravidla uvádějí jako hlavní heslo slovo zúžití, nicméně připouští i tvar zužovati). Slova strýčinek jsou nahrazena tvarem strýčinek, zde je problematické určit, z jakého důvodu k této změně došlo, lze se pouze dohadovat, že se zde autor nejspíše řídil výslovností, k této změně však došlo ve všech případech tohoto slova. Je tedy možné říci, že se v tomto případě úpravy řídily kodifikací, kterou poskytovala Pravidla českého pravopisu

Velmi častou změnou je nahrazení zájmena *jenž* zájmenem *který*.

U substantiv byly změny velmi řídké, pravidelně byla však zaznamenána změna slova *dopis* na slovo *psaní* nebo *list*. Ostatní změny v této kategorii byly individuální, například: olbřimi – obrové.

Je nahrazeno malé písmeno po dvojtečce velkým. Před dvojtečkou a před středníkem je oproti předchozímu vydání udělaná mezera.

Dochází k úpravám psaní příslovečných spřežek, které nahrazuje jejich progresivnějšími tvary: na dobro – nadobro, z hluboka – zhluboka, na jevo – najevo, poprvé – po prvé, v čas – včas, na levo – nalevo, před tím – předtím, z blízka – zblízka, na to – nato. Zmíněná slova je však možno nalézt v druhém uvedeném tvaru už v Pravidlech českého pravopisu vydaných v roce 1913. Tvary z hluboka – zhluboka a před tím – předtím v nich nejsou uvedena, PČP z roku 1921 jsou o ně doplněna ve tvarech zhluboka a předtím.

Ve druhém vydání je nahrazováno slovo *jakoby* rozděleným tvarem *jako by* v náležitých místech, kde následuje děj vyjádřený slovesným tvarem podmiňovacího způsobu.

Systematicky se mění malé písmeno na velké po dvojtečce v případech kdy nenásleduje přímá řeč, ale kdy se dvojtečka nachází uvnitř přímé řeči a když po dvojtečce následuje celá věta.

V řadě případů je zkrácený tvar nahrazen tvarem plným jako v těchto případech: hod. – hodin, p. – pana. Byl zaznamenán i případ opačný: Národního divadla – Nár. divadla.

Častou změnou byla změna psaní s/z v předponách a předložkách: skreslený – zkreslený (přestože i pravidla z roku 1921 uvádějí tvar skresliti), súčasnit – zúčastnit (oboje pravidla uvádějí oba tvary), sesílenými – zesílenými (už PČP z roku 1913 uvádějí tvar se z).

Na některých místech dochází k doplnění interpunkce: ni vpřed ni zpět/ ni vpřed, ni zpět, ani příliš tragicky ani příliš komicky/ ani příliš tragicky, ani příliš komicky. Čárky jsou doplněny rovněž u vsuvek.

Ve druhém vydání byla napravena řada tiskových chyb, které bylo možno nalézt v prvním vydání. Došlo ale také k chybám novým, jejichž počet však byl velmi malý, jako příklad uvedu následující, kterou je možno chápat jako pouhou tiskovou chybu nebo také jako pravopisnou chybu: šli k domovu, držíce se za ruce – šli k domovu, držíc se za ruce.

Oproti prvnímu vydání dochází k doplnění čárky za pomlčku v místech, kde čárka ve větě náleží:

„(...) lány polí, přecházející v tmě, s ploty dřevařských ohrad a s domy – osamělými pionýry příštích uličních bloků – které ukazují chodcům nahé boční stěny.“⁴⁹

„(...) lány polí, přecházející v tmě, s ploty dřevařských ohrad a s domy – osamělými pionýry příštích uličních bloků –, které ukazují chodcům nahé boční stěny.“⁵⁰

Byly nalezeny změny, které se týkají různých slovních druhů, společným rysem je pro ně to, že došlo ke změně jejich pravopisné podoby: Oswalda – Osvalda, póse – póze, slípky vyandotky – slípky viandotky.

Ke škrtnutím docházelo jen výjimečně a v těch případech, kde k tomu došlo, se jednalo o jedno slovo, které bylo nejspíše vnímáno jako nadbytečné: byl před tím **jen** tulákem – byl předtím tulákem, znalci neušla na jednom místě **ani** ona nervosa tempa – znalci neušla na jednom místě ona nervosa tempa.

Jak lze na uvedených příkladech vidět, v tomto vydání došlo k úpravám jazykové stránky, kdy autor nahrazoval slova tvary odpovídající pravopisné kodifikaci. Do slovosledné kategorie bylo zasaženo v malé míře a ke škrtnutím docházelo výjimečně. Odstup čtyř let ještě tedy nepřiměl autora k zásadnějším úpravám díla, nežli k obvyklým jazykovým úpravám, které jsou běžné při vydávání díla s časovým odstupem.

5.2 Druhé a třetí vydání

Třetí vydání vyšlo v roce 1930 v tom samém nakladatelství jako předchozí dvě vydání. Dělí ho od druhého vydání tedy 7 let.

Ve třetím vydání už je možno zaznamenat větší počet úprav, které zasáhly nejen pravopisnou podobu slov. Nově se zde objevují rozsáhlejší škrty, které se pokusím popsat.

Autor už ve třetím vydání přistupuje ke škrtnutí přídavných jmen, k eliminaci adjektiv dochází v místech, kde se vedle sebe nachází více než jedno: jak **nemilosrdné**, ukrutné slovo – jak ukrutné slovo. K jejich škrtnutí dochází také na místech, kde je pouze jedno adjektivum: bílou (desku), teskný (pohled), kočovnými (herci), oslnivý (sluneční kotouč), drahé (povinnosti), krásných (chvil).

⁴⁹OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání, s. 88

⁵⁰OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 2. vydání, s. 91

Eliminována byla nejruznější příslovečná určení: pokyvoval **na souhlas** hlavou – pokyvoval hlavou, Klára se **živě** bavila – Klára se bavila, byla rozčervenalá **v tváři** – rozčervenalá.

Rovněž se zde poprvé objevují škrty částic: jistě, jen, konec konců, přece, všeho všudy.

Mizí také celé věty, jedná se o věty, které vyjadřují nedůležité děje; jsou vyškrtnuty také věty, které popisují city vedlejších postav a další události týkající se vedlejších postav. Mnoho detailů o nich je také vyškrtnuto, pravděpodobně proto, že byly vyhodnoceny jako nedůležité.

V několika případech byl vynechán volný přívlastek, který už samotný ze své podstaty není pro větu nezbytný: Když se k večeru vrátil domů, odevzdala mu hospodyně páně Procházkovo psaní, přinesené po poledni děvečkou z dolního statku. – Když se k večeru vrátil domů, odevzdala mu hospodyně páně Procházkovo psaní.

Opět se mění zájmeno *jenž* na *který*, také další drobné změny u adverbii: trochu – poněkud, tu – zde.

Stejně jako v předchozím vydání i zde pokračuje tendence měnit slovosled a to ve dvou případech, u zvrátěného zájmena se a příslovečná určení jsou přesunuta tak aby na konci věty nacházelo slovo, na které je největší důraz: snažil se – se snažil, rozblyštěla se – se rozblyštěla, vznesla se – se vznesla, měsíce od sebe vzdálení – od sebe vzdálení měsíce, záplavu slz do očí – do očí záplavu slz; byly rozsvíceny svíčky ve skleněných baňkách – ve skleněných baňkách byly rozsvíceny svíčky.

Řada změn zasáhla slovní spojení nebo celé věty. Byla pozorována snaha o jednodušší vyjádření: polekané oči sklopila k zemi/ sklopila oči, pozvedal hlavu k rozeklaným korunám stromů/ pozvedal hlavu vzhůru.

Objevuje se ale i opačná tendence, tedy rozšíření věty nebo doplnění: volala mu vášnivě v tvář – volala a slzami zašlehalý znova kalné plameny; hořce zaplakala – plakala hořce, jako plakávají děti.

Bylo možno nalézt také úpravy, kde šlo o pouhou změnu formulace: Potkalo ji neštětí/ Byla nešťastná.

Větší míra změn se odehrála také na poli sloves, jsou nahrazována slovesa pravděpodobně vhodnějším verbem: stírala – otírala.

Také v oblasti substantiva byly nalezeny změny, které byly však opět spíše individuální povahy, docházelo k zaměnění podstatným jménem v synonymickém

poměru k tomu původnímu, podle toho jak autor uznal, že se jedná vhodnější vyjádření: číše – sklenice, děťátko – dítě, pozornost příchozích – pozornost čestných hostů.

V menší míře byly nalezeny změny v kvantitě: lahve – láhve.

Byla ale zpozorována změna v psaní s/z v předponě u adjektiva *zkreslený*, v druhém vydání oproti prvnímu došlo ke změně *skreslený* na *zkreslený*, ve třetím oproti druhému se ovšem tento tvar navrácí k původní variantě *skreslený*. Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, PČP z roku 1913 i 1921 uvádějí správný tvar pouze s předponou s-, jednalo se tedy nejspíše o omyl a v přechozím vydání došlo ke změně za domněle správný výraz. Svědčí to o tom, že autor se důsledně nedržel kodifikace, kterou poskytovala Pravidla českého pravopisu.

V několika případech se odehrála změna pádu, v následujícím příkladu se tato změna odehrála v kombinaci ještě s jinou změnou, konkrétně s přidáním dvojtečky:

„(...) představiti naši tragédku Magdu Kamenickou.“⁵¹

„(...) představiti naši tragédku: Magda Kamenická.“⁵²

Poprvé v tomto vydání se také objevuje nahrazení genitivu záporového akuzativem: Kláry tu nebylo. – Klára tu nebyla.

Už zde se také projevuje autorova tendence zbavovat se zastaralých a archaicky působících výrazů: bývali' – bývali. Projevem této tendence je také odstraňování přechodníků: podávajíce společnosti upracované ruce – podávali společnosti upracované

Co se týče interpunkce, bylo v několika případech zaznamenáno zrušení čárky u volného přístavku:

„A to my, sedláci, z hub nemáme ani radost.“⁵³

„A to my sedláci z hub nemáme ani radost.“⁵⁴

Jak lze tedy pozorovat, ve vydání třetím se autorova pozornost zaměřila jiným směrem, než ve vydání předchozím. Tady přistupoval především ke změnám

⁵¹ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 2. vydání, s. 18

⁵² OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 3. vydání, s. 16

⁵³ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 2. vydání, s. 31

⁵⁴ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 3. vydání, s. 26

motivovaným stylisticky, a proto úpravy zasáhly v řadě směrů větné konstrukce, docházelo ke škrtnutím slov a výrazů i vět, které autor zhodnotil za přebytečné.

5.3 Třetí a čtvrté vydání

Vydání čtvrté vyšlo v roce 1936, na rozdíl od předchozích vydání, v nakladatelství Melantrich. Od třetího vydání ho dělí tedy šest let. Na základě srovnání těchto vydání je možno říct, že povaha změn, ke kterým zde došlo, je ta samá jako těch, které byly provedeny ve třetím vydání vůči druhému. Rozdíl tkví v tom, že v tomto vydání došlo především v kategorii škrtnutí a změn týkajících se celých odstavců a vět mnohem důkladnější a rozsáhlejší.

V kategorii interpunkce byla zaznamenána řada případů, kde byla odstraněna čárka před spojkou či: Blázen, či co? – Blázen či co? Zřídka došlo k nahrazení čárky spojovacím výrazem, jako k tomu došlo v tomto případě:

„(...) hleděl oddanýma očima na ženu, šťasten, že jest veselá (...)“⁵⁵

„(...) hleděl oddanýma očima na ženu **a byl** šťasten, že jest veselá (...)“⁵⁶

U sloves dochází ke stejným změnám jako v přechozích vydáních, tedy jsou nahrazena slovesa výrazy, které autor považoval za vhodnější a docházelo také k nahrazování sloves dokonavých nedokonavými, ale dělo se tak i naopak: seznali – poznali, zdvihl – zdvíhal, kanuly – tekly, krčil – pokrčil, stanula – zastavila se, zahalil svým pláštěm – zabalil do svého pláště, zhaslo – haslo, si dovilil smělou otázku – se otázal. V oblasti slovesa několikrát také došlo ke změně kondicionálu na indikativ: bych vás velice prosil – vás velice prosím. Ojediněným jevem je u slovesa nahrazení koncového -t na -ti.

Kde tak nebylo učiněno v předchozím vydání, je nahrazen genitiv záporový akuzativem.

Nahrazována byla rovněž adjektiva: nejubožším – nejubožejším, ohromné/ jediné. To samé se děje u substantiv, která jsou nahrazována jinými výrazy, více či méně ve vztahu synonymie s původní variantou: tesknota – smutek, kočáry – povozy, rosa – vlhkost. U

⁵⁵ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 3. vydání, s. 32

⁵⁶ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 4. vydání, s. 27

spojek je pravidelně nahrazována spojka *či* spojkou *nebo* a spojka *i* spojkou *také*. U zájmen se mění *mne* na *mě* v akuzativu, pravidelně je nahrazováno vztažné přivlastňovací zájmeno *jichž* tvarem *jejichž*.

K záměnám dochází také u příslovcí: posléze – konečně, tu – tehdy, skutečně – opravdu, tu – tehdy, sem – tam.

V oblasti kvantity už nejsou změny tak četné: holinky – holínky, léta – leta (u tohoto případu došlo ve druhém vydání vůči prvnímu ke změně opačné, tedy z tvaru leta na léta, už tam bylo uvedeno, že v pravidlech je k nalezení pouze tvar s dlouhým vokálem).

Slovosledné změny se neliší od těch, které byly provedeny v minulém vydání, zde byly mnohem důslednější a jsou jak na úrovni přesmyku svou slov, většinou se jedná o zvrtné zájemno a sloveso, tak na úrovni celých vět, kde jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách, dostává se důrazové sloveso na poslední místo ve větě.

V tomto vydání se velké písmeno po dvojtečce, kde nenásleduje přímá řeč, mění z velkého na malé. Jedná se o opačnou tendenci, než jakou jsme mohli zaznamenat ve druhém vydání vůči prvnímu vydání, přestože se pravidlo psaní velkého písmena po dvojtečce nemění.

Změny se také dotkly příslovečných určení: zaznělo smutným uleknutím – zaznělo úpěnlivě.

Došlo také ke změně, která je faktického charakteru, došlo ke změně dne, kdy se koná jedna z her ochotnického divadla. Motivaci této změny lze ovšem těžko vysledovat, může to být změna, kterou provedl autor, může to být rovněž chyba, které se dopustil kdokoli, kdo se podílel na přípravě vydání. Nicméně se nejedná o změnu, která by byla velmi závažná:

„Zítra po dnešním slavném dni odpočíváme, ale **ve středu** se hraje kus domácí produkce.“⁵⁷

„Zítra po dnešním slavném dni odpočíváme, ale **v neděli** se hraje kus domácí produkce.“⁵⁸

V tomto vydání došlo také k rozsáhlým škrtnům, mnohem rozsáhlejším než v předchozím vydání. Mizí celé odstavce a celé úseky textu. Jedná se především o odstavce, které popisují děje, které nehrají roli ve významové rovině díla. Jsou

⁵⁷ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 3. vydání, s. 43

⁵⁸ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 4. vydání, s. 37

vyškrtnuty ty části, které popisují vnitřní pocity postav. Konkrétně jde o části, ve kterých jsou popisovány city dvou vedlejších postav, Lidky Klácelové a doktora Samka, tyto části pokud nejsou vyškrtnuty, pak jsou nahrazeny mnohem kratším úsekem, který velmi stručně vylíčí jejich vztah. Je vynechán také celý odstavec popisující průběh hry Hamlet.

Jsou také vymazány celé části vět. Ačkoli se jedná o velmi různorodou kategorii, pokusím se na následujícím příkladu předvést, co je pro tyto části společné. Jak už bylo zmíněno v předchozí podkapitole, autor vyškrťává věty, vedlejší věty, nebo části vět, které popisují děje, které nejsou potřeba pro pochopení kontextu věty, a jsou tedy jaksí navíc, tedy jejich eliminace nijak nezhoršuje porozumění věty a nemění zásadně tematickou či ideovou stránku románu. Uvedu příklad:

„Jesenius krčil jen rameny a nedovedl dáti odpovědi.“⁵⁹

„Jesenius pokrčil jen rameny.“⁶⁰

U tohoto souvětí byla vymazána druhá hlavní věta. V původní větě je možné zkonstatovat, že došlo k vyjádření jedné podstaty dvěma způsoby, tudíž druhá věta působí nadbytečně a její vymazání je pochopitelné.

Stejně jako v předchozím vydání docházelo k eliminaci adjektiv, zájmen, uvozovacích sloves, příslovečných určení, částic. Docházelo i k doplněním nerozsáhlého charakteru.

Jak lze vidět, v tomto vydání autor provedl velmi rozsáhlé změny, které se především dotýkaly škrtů a nahrazování částí i celých vět. Jak už bylo zmíněno, projevuje se v jeho úpravách jednoznačná tendence o stručnější vyjádření a odstraňuje části, které se mu zdají nadbytečné. Oldřich Králík, který se už zabýval změnami provedenými v Olbrachtově povídkovém souboru *Žalář nejtemnější*, a kde hodnotí tuto tendenci jako snahu o plynulost.

5.4 Čtvrté a páté vydání

V roce 1947 bylo vydáno páté vydání románu, od předchozího vydání je dělí tedy jedenáct let, což je dosud nejdelší doba mezi dvěma vydáními. V tomto vydání došlo

⁵⁹ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 3. vydání, s. 37

⁶⁰ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 4. vydání, s. 32

k nejméně změnám ze všech zkoumaných textů, odehrávaly se jenom drobné a nečetné úpravy, které převážně zasahovaly jazykovou stránku díla.

Změnami prochází kvantita hlásek: jedná se především o krácení hlásek: sáhati – sahati (ve všech Pravidlech je uveden tvar s krátkým vokálem), Jesénie – Jesenie, rozblýštěnou - rozblyštěnou (v PČP z roku 1926 i 1946 je uveden tvar blyštěti se).

V tomto vydání dochází opět ke změně psaní velkého písmena po dvojtečce, z malého písmeno je změněno na velké. Došlo tedy k opačné změně než v předchozím vydání. V případech, kterými jsem se zabývala, se jednalo vždy o dvojtečku užitou v rámci přímé řeči, u výčtu, který byl ve formě ucelené věty, a také uvnitř vnitřního monologu.

Mění se také pravopis velkého písmena u slova Bůh, a to přestože se v Pravidlech českého pravopisu z roku 1946 jasně uvádí, že u slova Bůh náleží velké písmeno.

Opakovaně se objevovala změna, která upravovala pravopis sloves v infinitivu, u kterých chyběla koncovka -ti: zrušit – zrušiti, zdřímnout – zdřímnouti, hovořit – hovořiti, spát – spáti.

K upravování interpunkce nedocházelo, objevil se pouze případ, kdy byla doplněna čárka před spojkou nebo, za kterou následovala vedlejší věta.

Dochází ke změně zájmena *mě* na *mne*, a to opakovaně, což je opačná tendence, než jakou bylo možno pozorovat v předchozích vydáních, tento fakt nutí zamyslet se nad původcem této změny, je možno, že tuto změnu provedl někdo jiný než autor.

Další změny upravující pravopis byly opravdu individuální, nejednalo se tedy o systematický postup při změnách, ale potup zaměřený na kontext. Jako příklad poslouží změna, ve které došlo o změnu pravopisu s/z v předponě vzhledem ke kontextu původní ztráviti bylo nahrazeno správným tvarem strávití, jelikož to bylo ve významu strávit čas, což jako správný tvar uvádí PČP z roku 1946, na rozdíl od PČP z roku 1926, které rozlišují ztráviti ve významu ztráviti čas a strávití, ve významu strávití pokrm. Zde je vidět že oprava respektuje kodifikaci, kterou poskytují PČP.

Byly opraveny některé tvary příslovcí: na venek - navenek; ažaž - až až. U první možnosti je oprava dle správného tvaru, u druhého příkladu nebyla nezbytná, neboť PČP z roku 1946 uvádějí obě možnosti jako správné.

Došlo také k drobným změnám v rámci vět, například ke změně slovesa či slovního spojení: snaže se tvářiti lhostejně/ se zdánlivou lhostejností; nahrazení čárky spojkou:

„(...) jsou poslední, které dostávají listy, ale jsou zelené ještě pak, když jsou ostatní stromy ještě holé.“⁶¹

„(...) jsou poslední, které dostávají listy, ale drží ještě pak, když jsou ostatní stromy ještě holé.“⁶²

V několika případech byl rovněž upraven slovosled, nicméně docházelo pouze k zaměnění místa dvou slov: do Prahy lístek – lístek do Prahy, by byl – byl by.

Jak už bylo řečeno v úvodu této podkapitoly, v tomto vydání došlo pouze k nepatrným úpravám, které se převážně týkaly pravopisné stránky díla, objevoval se rovněž úpravy stylistické, které však nebyly nijak rozsáhlé a činěny individuálně na základě kontextu.

5.5 Páté a šesté vydání

Jak už bylo zmíněno, vydání šesté vyšlo v roce 1953 v Československém spisovateli. Od předchozího vydání ho dělí tedy 7 let.

Nečastějšími změnami v tomto vydání byla změna tvaru slovesa být z tvaru *jest* na *je* a změna tvaru slovesa v infinitivu z tvaru s koncovým –ti na –t.

V kategorii pádu je rovněž častou změnou z instrumentálu na nominativ a je také eliminován genitiv záporový.

Kromě těchto změn docházelo k úpravám, které se odehrávaly ve všech předchozích vydáních, opět se mění vztažné zájmeno *jenž* na *který*, spojky: či – nebo, i – také, psaní slov se mění v některých drobnostech: velikých – velkých, rozpomenul – rozpomněl, při tom – přítom, o půl 8. – o půl osmé, přece – přec. Jsou nahrazována slovesa: dává (hostinu) – pořádá, i podstatná jména: klobouk – slamáček, příslovce: sem – tam. Mění se velké písmeno u oslovení: mistře – Mistře.

Je upravován opět slovosled, podle stejného pravidla, jaké bylo uvedeno už několikrát výše. Dochází ke stylistickým změnám některých formulací, k jakým už docházelo například ve třetím nebo ve čtvrtém vydání. Jsou také vyškrtnuty věty, které nevyjadřují zásadní děje, škrty už však jsou spíše nečetné. Jsou rozšířeny některé věty o doplňující informace.

⁶¹ OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 4. vydání, s. 102

⁶² OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 5. vydání s. 102

V šestém vydání docházelo tedy ke změnám, které zbavovaly dílo archaičnosti, byl upraven slovosled a stylisticky upraveny některé formulace a věty. Co se týče počtu změn, je toto vydání srovnatelné s vydáním třetím. Přestože toto vydání vyšlo až po autorově smrti, odehrály se zde změny takové povahy, které nasvědčují, že autor se podílel na přípravě toho vydání k publikaci.

Závěr

V Úvodu bylo položeno několik otázek, na které si tato práce dala za úkol odpovědět. První z nich byla, co nutilo Olbrachta vracet se ke svým raným dílům a přepracovávat je. V první kapitole bylo zjištěno, že Olbracht projevoval nebývalý zájem o jazyk ať už jako takový nebo o jazyk v literárních dílech. V přístupu k jazyku prosazoval hledisko jeho přirozeného vývoje, proto se ve třicátých letech ohradil proti jazykovému purismu, který praktikoval časopis *Naše řeč*. Jeho zájem o vývoj jazyka byl důležitým faktorem při jeho práci se staršími texty. Dokonce přistoupil k úpravám textů i jiného autora, ač jím byl jeho otec Antal Stašek. Důvod, proč se Olbracht uchýlil k úpravám svých a otcových starších textů je, že chtěl zpřístupnit starší dílo tehdejším čtenářům, byl si vědom nejenom vývoje jazyka, ale také posunu v estetickém cítění, viděl v úpravách textu šanci na udržení starších děl v pozornosti tehdejších čtenářů, a chtěl tím posílit jejich znalost těchto děl.

Další otázkou bylo, jaké povahy byly úpravy, které Olbracht prováděl. Na základě analýzy provedené na jednom z jeho raných děl, *Podivném přátelství herce Jesenia*, lze zkonstatovat, že úpravy postihly jazykovou stránku díla, nahrazoval slova jejich progresivnějšími tvary, nutno podotknout že se v tomto ohledu nedržel důsledně dané kodifikace, kterou poskytovala Pravidla českého pravopisu, ale postupoval také podle tehdejší normy. V jeho úpravách lze také vyzorovat tendenci k úspornějšímu vyjádření, jsou zkracovány a zjednodušovány jednotlivé věty, souvětí i celé odstavce. Popisné části byly výrazně zkráceny a zestručněny, mizí rovněž děje, které se týkají vedlejších postav, a neovlivňují sémantickou rovinu díla. Olbracht vymycuje také fráze, které se časem staly otřepanými, a nahrazuje je novými formulacemi. Jeho úsilí o neutrální vyjádření lze také pozorovat v eliminaci mnoha přídavných jmen, ta škrta tam, kde se vedle sebe nacházejí dvě a více, adjektiva v superlativu se mění na adjektiva v komparativu.

Poslední otázkou, na kterou je třeba odpovědět, je jak změny ovlivnily celé dílo. Ačkoli bylo provedeno značné množství změn, při analýze nebyly nalezeny žádné zásadní posuny ve významové rovině, po této stránce zůstává tedy dílo nezměněno. Provedené škrty okleštily dílo o řadu popisných detailů a dějů týkajících se vedlejších postav, to však hlavní dějovou linii nijak nevlivnilo. Po jazykové stránce bylo dílo přepracováno jednak podle tehdejší kodifikace, dílo bylo upraveno podle měnícího se estetického cítění autora tak, aby vyhovovalo jeho cítění a také aby mohlo být

jazykově a esteticky přizpůsobeno tehdejšímu čtenáři, tedy aby i s odstupem času bylo jazykově stále aktuální.

V provedeném porovnání po sobě vydaných vydání pomohlo nahlédnout do toho, jak se změny vyvíjely a jak autor postupoval při změnách. Dle této analýzy vyšlo najevo, že nejzásadnější změny byly provedeny ve třetím a čtvrtém vydání, kde proběhly nejzásadnější škrty a úpravy formulace vět a slovosledu. Také prozradilo, že autor některé změny soustavně činil ve všech vydáních, kromě jazykové úpravy, například úpravu slovosledu, škrtní a nahrazování slov i vět. I přes to, že šesté vydání vyšlo až po autorově smrti, analýza prokázala, že v tomto vydání došlo k takovým změnám, jejichž povaha napovídá, že pocházely z autorovy ruky.

ANOTACE

Lenka Čechmánková

Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky

Textologická komparace prvního (1919) a šestého (1953) vydání *Podivného přátelství herce Jesenia* Ivana Olbrachta (s přihlédnutím k dalším vydáním)

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hrabal, Ph.D.

Počet znaků: 86 010

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 20

Klíčová slova: textologie, komparace, analýza, textové změny, Ivan Olbracht

Bakalářská práce *Textologická komparace prvního (1919) a šestého (1953) vydání Podivného přátelství herce Jesenia Ivana Olbrachta (s přihlédnutím k ostatním vydáním)* se zabývá srovnáním prvního a šestého vydání Olbrachtova románu a klade si za cíl na základě provedené analýzy a charakteristiky nalezených změn odpovědět na otázku, proč se Olbracht vrátil ke svým raným dílům a přepracovával je, jaké povahy byly tyto změny a jak ovlivnily jeho dílo. Při analýze dojde k přihlédnutí k ostatním vydáním, které pomohou lépe porozumět provedeným změnám.

RESUMÉ

The Bachelor theses *Textological comparison of the first (1919) and the sixth (1953) edition of Ivan Olbracht's novel „The Strange Friendship of Jesenius the Actor“* (in consideration of other editions) is focused on textological comparison of the first and the sixth novel of Ivan Olbracht and its goal is to answer the question why did Olbracht decide to rework his early novels, of what nature were his alterations and what impact it had on the novel. During the analysis, there will be other editions of the novel taken in consideration to help understand the alterations that were done by the author.

Key words: textology, comparison, analysis, textual differences, Ivan Olbracht

Seznam použité literatury

Primární literatura

OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství František Borový, 1919.

OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství František Borový, 1923.

OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství František Borový, 1930.

OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 4. vydání. Praha: Melantrich, 1936.

OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 5. vydání. Praha: Melantrich, 1947.

OLBRACHT, Ivan. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 6. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1953.

Sekundární literatura

HAVEL, Rudolf a Břetislav ŠTOREK (eds.). *Editor a text: Úvod do praktické textologie*. 2. vydání. Praha - Litomyšl: Paseka, 2006.

Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1913.

Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů. Praha: Státní nakladatelství, 1921.

Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů. Praha: Státní nakladatelství, 1926.

Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů. Praha: Státní nakladatelství, 1946.

OLBRACHT, Ivan. *O jazyce a literatuře.* 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1953.

CUŘÍN, František, Břetislav KOUDELA, Antonín MÁTL a František SVĚRÁK. *Vývoj českého jazyka a dialektologie.* 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

HAVRÁNEK, Bohuslav. *Vývoj českého spisovného jazyka.* 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.

ČERVENKA, Miroslav. Stylistický příspěvek k teorii variant. *Česká literatura.* 1966, **14**(1), 45–51

MUKAŘOVSKÝ, Jan. Varianty a stylistika. In: *Kapitoly z české poetiky. Díl druhý.* Praha: Nakladatelství Svoboda, 1948, s. 206–210

MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury. Sv. 4: Literatura od konce 19. století do roku 1945.* 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 554–571

PÍŠA, A. *Ivan Olbracht.* 1. vyd. Praha: Vydavatelství ministerstva informací, 1949

Elektronické zdroje

KRÁLÍK, Oldřich. Rozbor textových změn v Olbrachtově Žaláři nejtemnějším. *Slovo a slovesnost* [online]. 1937, **3**(4), 199–211 [cit. 2016-04-20]

TYL, Zdeněk. Ivan Olbracht a česká jazyková kultura. *Naše řeč* [online]. 1953, **36**(3–4), 69–75 [cit. 2016-04-20].